
Bit komunikacijskog praksisa u samoupravnom društvu

Mario Plenković
Radio-televizija, Zagreb

Sažetak

Autor u ovom radu analizira položaj i značenje komunikologije s više aspekata, a posebno sa stajališta strukture i funkcije samoupravnog socijalističkog društva.

S tim u vezi on podvrgava kritici model jednosmjerne deduktivne diseminacije kao neprimjeren samoupravnom društvu i zalaže se za afirmaciju dvosmjernog sistema javne komunikacije u kojem svi građani mogu komunicirati sa svima i o svemu. Za taj model postoje i adekvatne proizvodne snage, točnije, postoji adekvatan hardverski sistem elektronskog komuniciranja kao pretpostavka za izgradnju i daljnji razvoj dvosmjernog komuniciranja.

Autor u svojoj interdisciplinarnoj analizi uloge i položaja komunikologije - kao znanosti o optimalizaciji komuniciranja - posebno ističe značenje funkcionalne povezanosti komunikologije s politologijom, jer se njihovim zajedničkim djelovanjem može uspješno prevladati i makrokomunikacijski model cjelokupnog političkog agiranja po formuli Freund - Feind (prijatelj - neprijatelj), što je više neprimjereno povijesnom trenutku i postojećim hardverskim sredstvima za neposrednije komuniciranje ljudi.

Povremeno se već nekoliko godina postavlja pitanje granica i mogućnosti komuniciranja, pa prema tome i komunikologije kao znanosti o komuniciranju. Na vrlo eksplicitan način ta je problematika 1984. bila tretirana i u časopisu "Pogledi" (1) gdje su se sučeljavala mišljenja o mogućnostima, odnosno nemogućnostima komunikologije. Kao što je poznato, dilema je postavljena u obliku pitanja: Je li moguće marksistička komunikologija?

Ta se problematika danas, s povećavanjem ekonomske i društvene krize, postavlja u još zaoštrenijem obliku: je li moguće razgovorom i sporazumijevanjem izići iz postojeće krize, ili nam je pak potreban revolucionarni obračun? U vezi s najnovijim vrlo širokim nastupom na javnoj sceni dr Adolfa Dragičevića (*Vizija i zbilja*, Zagreb 1986) (2) čini se da ta problematika dobiva svoj dramatični obrat.

Pride li se ovome problemu iz povijesnog rakursa, očigledno je da se, pod utjecajem staljinizma, precjenjivalo tzv. svjesne snage - avangardu, koja navodno kad hoće i kad je dobro organizirana može izvesti sve što programira. Ovime se metafizicirala jedna dijalektička strana u Marxovu učenju, tj. proizvodni odnosi. Budući da je takvo gledanje dovelo, kao što ističe i A. Dragičević, Marxa i njegovo učenje u kompromitantan, volunaristički, čak u gadafijevski položaj, on i mnogi drugi zato okreću medalju i, suprotno volunarizmu tzv. "svjesnih snaga" koje mogu sve u povijesti, ističu drugu

snage. Popularno rečeno, time se oduzima legitimitet tzv. svjesnim kadrovima i stavlja ih se na marginu društvenih zbivanja, a metafizicira proizvodne snage u krilaticama: "čip je najveći revolucionar" i "robove će osloboditi samo roboti" itd. Iako valja odati priznanje koncepciji reafirmacije proizvodnih snaga, budući da se bez njih kao gornje granice povijesnih mogućnosti ništa ne može učiniti, kao opravdanoj kritici svakog voluntarizma i neracionalnog gledanja na povijest, ipak valja dijalektizirati obje pozicije i njihove parcijalne istine sagledati u jednoj superpoziciji. Što to znači? U prvom redu je točno da se povijest i čovjek kreću naprijed samo zahvaljujući čovjekovu stvaralačkom aktu koji se izražava u izumima (pa tako i u čipu), ali zbog toga se ne smije ispustiti iz vida da se stvaralaštvo odnosi ne samo na sferu materijalne proizvodnje nego i na kreiranje novih institucija, novih društvenih odnosa koji korespondiraju povijesnim otkrićima. Međutim, kad je riječ o tome proširenju pojma stvaralaštva i na kreiranje racionalnijih društvenih odnosa, svakako valja upozoriti na činjenicu da u krajnjoj liniji uvijek proizvodne snage uvjetuju i proizvodne odnose. U tom smislu Dragičević ima pravo (naime, povijest ga potvrđuje), jer nijedan Cezar nije mogao stvoriti svojom političkom voljom avion (niti dvadesetak zanimanja vezanih za agiranje toga izuma), dok je sam avion (posredovan kreativnim aktima čovjeka) stvorio sredstva za zadovoljavanje iskonske potrebe i samoga Cezara (da brzo i udobno pređe tisuće kilometara). Sva je zato ideologija kao skup koncentriranih voluntarizama grupa i grupica nemoćna i reakcionarna kada koči i onemogućuje implementaciju povijesnih proizvodnih snaga. Primjerice, kada bi jedan plemenski vođa iz Afrike tako davao prednost taljigama nad avionom, on bi svakako bio od povijesti (prije ili poslije) odbačen i negiran. Međutim, kako ni same proizvodne snage (posebno proizvedena sredstva u kojima se koncentraciju stvaralački akti čovjeka) ne mogu same po sebi, bez ljudskog angažmana i ideologije, prodirjeti u sve zemlje, isto tako jedan plemenski vođa koji zna vrijednost aviona i čini sve da se on što prije uvede u njegovu zemlju postaje pozitivna proizvodna snaga. Ideologija je u tom smislu i tada progresivna. I sam dr Dragičević, postupajući tako (tj. ocjenjujući da Jugoslaviju ne može spasiti zadržavanje u okvirima starih proizvodnih snaga i odnosa nego samo prihvaćanje najrazvijenijih proizvodnih snaga: čipa, kompjutera, automatizacije itd.), postaje subjektivna proizvodna snaga, budući da se s njim i preko njega generira jedna nova svijest u odnosu na afirmaciju proizvodnje, stvaralaštva i nove, treće proizvodne revolucije.

Iz svega ovoga se vidi da je problem složen i da ga valja rješavati *dijalektički*, tj. multivarijantno, a ne dihotomnom dijalektikom *da* ili *ne*, odnosno preferiranjem samo jedne mogućnosti. I u taj se kontekst smješta marksistička komunikologija kao najopćenitija znanost o granicama i mogućnostima zajedničke obrade informacije. Za nas prema tome ne postoji dilema je li marksistička komunikologija moguća, nego kako je ona moguća, još preciznije, kako ona regulira i osvješćuje složene procese ljudskog sporazumijevanja, dogovaranja, usuglašavanja stavova na osnovi racionalnog (argumentiranog) dijaloga.

Komunikacija kao poseban oblik praksisa je oduvijek postojala, jer je čovjek počeo komunicirati odmah nakon što je izišao iz zoocarstva, tj. kada je uspostavio prvi oblik spacijalnog komuniciranja (kinetička, gestovna, perceptivna komunikacija). Međutim, ona se u funkciji stvaranja novih proizvodnih snaga stalno mijenjala i oblikovala protočnije i efikasnije komunikacijske sisteme. Druga komunikacijska revolucija je u tom smislu stvorila temporalnu (verbalnu, zvukovnu) komunikaciju kojom se uspjele prevladati oskudni prezent i uspostaviti spoznajne veze s prošlošću i budućnošću na bazi transformacije percepcije u predodžbenu svijest s dugotrajnom memoriom. No razvoji

civilizaciju, malo-pomalo stvaruju prvi sistemi ekstrapsihičke memorije (urezivanje signala u trodimenzionalne predmete, zatim prelazak na piktogram, hijeroglif, klinasto pismo i, naposljetku na, uspostavljanje adekvacije između fonema i grafema u feničkom sistemu) i s njima u vezi osvaja pismoslovna komunikacija s kojom čovjek ulazi u svijet filozofije, znanosti i proizvodnje. Četvrta komunikacijska revolucija zbilja se s otkrićem tiska (Gutenberg, 15. st.), i s njom, kao što je poznato, počinje novi svijet industrijske proizvodnje. Prema tome, može se bez ikakva pretjerivanja tvrditi da je tiskoslovna komunikacija jednako važna proizvodna snaga kao i otkriće parne energije. Peta komunikacijska revolucija vezuje se s njezinom elektroničkom revolucijom (kompjutor i čip). Međutim, ona vuče svoje korijene sve od francuske revolucije, koja je prva u svijetu afirmirala prirodoslovne fakultete i visoke škole te s tim u vezi uvela dekadski mjerni sustav i tako otvorila vrata tzv. kvantitativnoj komunikaciji koja se pojavom elektronike sve više digitalizira i usavršava do današnjeg čipa, što uvjetuje automatizaciju u proizvodnji.

Iz ovoga malog rakursa na povijesni razvoj komuniciranja jasno se vidi da je komunikacija uvijek bila u funkciji razvoja proizvodnih snaga (nekad je išla iza njih, a nekad je predvodila razvoj proizvodnih snaga) i da je stoga kao takvu valja promatrati i danas, budući da je i ona proizvodna snaga, ako ne i vrhunski. S tim u vezi valja napomenuti da je i Marx vidio u razvoju sistema javnog komuniciranja prvorazrednu proizvodnu snagu. On je tako posebno naglašavao ulogu željeznice kao općeg materijalnog komunikatora. A. Dragičević s tim u vezi u svojoj knjizi s pravom dva-tri puta upozorava na Marxovu ocjenu kako su izumi parne energije, elektriciteta, transporta i drugi daleko veći svjetski revolucionari od svih socijalista utopista, kako on kaže, uključujući i naše ultraljevičare koji misle da mogu jurišati na nebo bez adekvatnih letjelica.

Danas se u nas dosta citira J. Habermasa (3) kada se govori o komunikologiji. Međutim, po našem mišljenju, on nije na razini Marxove megasinteze koja sjedinjuje proizvodne snage i proizvodne odnose u jednu cjelinu totalnog ljudskog praksisa, nego strogo dijeli tzv. komunikaciju sa stvarima od komunikacije s ljudima, iako je komunikacija izraziti ljudski čin, tj. iako je ona moguća samo na razini visokorazvijenih svjesnih bića koja su ovladala feed-backom kao donjim pragom svijesti i refleksije. Između stvari i pojava događaju se samo neosvijestene interakcije. Istina je tako da kiša djeluje na kamen i pretvara ga u zemlju. Međutim, toga procesa nisu svjesni ni kamen ni kiša. Oni stoje u međusobnom srazu kao dvije bilijarske kugle koje stavlja u pogon neka druga sila. Tek kada se interakcija zbiva u polju dvaju relativno autonomnih i osviještenih sistema, ona se preobražava u komunikaciju. Zato se i kaže da je komunikacija osviještena, relativno regulirana ljudska simbolička interakcija. Svijest kao razvijeni feed-back je stoga osnovni apriori svake komunikacije. Prema tome, komunikacija se uvijek nalazi u polju mogućega, *Noch-nicht-seina* (E. Bloch), pri čemu je njezina donja granica minimum zajedničkog iskustvenog polja između dva ili više komunikatora (ispod toga je komunikacija nemoguća), a gornju granicu čini potpuna iskustvena identifikacija (i tada je komunikacija nepotrebna, suvišna; pretpostavljenim bogovima kao sveznajućim bićima zato i nije potrebna komunikacija).

Istinska komunikacija počinje onog momenta kada je prvo biće počelo da na daljinu saopćava svoja psihička stanja i spoznaje drugim bićima u svojoj okolini. Time je čovjek prešao zoo-direktnu organsku komunikaciju i ušao u svijet čovjeka kao zoon legon ehon-a. I psi su, kao i mačke, inteligentna bića koja se uspješno snalaze u svome svijetu. I te biće svakodnevno rade neki usnjeni akt ali ga, nažalost, ne mogu prenijeti na

iznova rješava probleme snalaženja u svijetu. Zahvaljujući moći komuniciranja čovjek je tu barijeru prevladao i u stanju je da u 1-2 sata dobre nastave iz fizike svim učenicima/studentima omogući shvaćanje Einsteinova otkrića $E = m \times c^2$. Obrnuto, pretpostavimo li da nema komunikacije, pitanje je bi li se našao netko tko bi tu formulu pronašao još 500 godina. Pametno zato govori narodna izreka da se pametan čovjek uči na tuđim greškama (tj. u procesu komunikacije s drugim), a budala samo na vlastitim greškama.

Dva temeljna povijesna modela javnog komuniciranja

1) sistem javnog informiranja

U svim autoritarnim i klasnim društvima vrlo brzo se razvio sistem jednosmjernog komuniciranja po modelu: *mudro rukovodstvo* (to je vladajuća klasa koja cenzurira i kontrolira sve informacije koje će biti u javnom opticaju), *sloj diseminatora* (iz njih se razvilo zanimanje suvremenih novinara koji samo moduliraju i premazuju čokoladnom oblogom bivstveno neprihvatljive informacije kojima je cilj da podanike, radnike uvjere kako je najbolji sistem u kojemu se njima otuđuje višak njihova rada i u kojemu se oni kao nasmiješeni roboti svi voze u avionu utjelovljeni u svojim predstavnicima) i *narod* kome su odaslane informacije namijenjene.

U početku povijesti to su bili glasnici, kuriri (Grci su u tom smislu izmislili i boga Hermesa koji je bio kurir između bogova s Olimpma i naroda), razni izvikači volje vladara; u doba Cezara oni se impersonaliziraju i pretvaraju u prva novinska hardverska sredstva - tablice kao zidne novine Rimskog senata, još kasnije u papiruse, pergamene - sve do prvih novina. S pojavom novina nastaje sloj novinara koji i sami postaju jedno od dodatnih kozmetičkih sredstva jednosmjerne diseminacije. S pojavom elektronskih medija (radija, televizije) koji su (radio) dobrim dijelom omogućilo fašističku koncentraciju moći, masovna indoktrinacija je postignuta u potpunosti u poznatoj izreci Goebelsa da će narod nakon 1001. puta ponavljanja svaku laž prihvatiti kao istinu. Nažalost, na svoj način je taj deduktivistički, volunтарistički jednosmjerni model javnog informiranja prihvaćen i u nekim socijalističkim sistemima javnog komuniciranja. I to je, između ostaloga (kako kaže Dragičević, prvenstveno zbog oskudnih i nerazvijenih proizvodnih snaga) uvjetovalo razna izopačivanja u teoriji i praksi marksizma. Naime, dijalog je pretvoren u monolog manjine većini, elite puku, eksploatatora eksploitantiranim. Prvi uvjeti zdrave komunikacije - dijalog - sve se više suspendirao i zamjenjivao monologom, čak i do solilokvija. Taj se proces odražavao i u sintagmi "javno informiranje" koja je sadržana u svim službenim aktima koji nastoje da reguliraju javno komuniciranje. Time se zapravo legalizira volunтарizam u izboru, obradi i prezentaciji informacije. Zahvaljujući tome postupku Hitler je i iz radio-aparata tehnički isključio mogućnost prijema drugih radio-stanica, tako da Nijemci nisu mogli čuti ništa drugo do onoga što im govori Führer i njegovi sumišljenici. Povijest nam je plauzibilno pokazala kamo vode takvi sistemi jednostranog informiranja bez mogućnosti razmjene informacija kao oblika verifikacije: gotovo do uništenja vlastitog naroda i milijuna ljudi drugih naroda. Kada se samo nekonvergentno mišljenje (koje je inače izvor svekolikog stvaralaštva, naravno, s uvijek pratećim skupom zablude) proglašeno deliktom i kada se čak počne kažnjavati one koji drugačije misle, onda je to kraj toga modela jednosmjerne diseminacije, tj. tada on sam dolazi do vlastite krize, jer je povijesno iscrpio sve mogućnosti i na horizontu se malo-pomalo pomalja novi sistem javnog komuniciranja.

2) Sistem javnog komuniciranja

Prevladavanje termina "sistem informiranja" terminom "sistem komuniciranja"

svemu. Dosta se govorilo i pisalo protiv jednostranog i monopoliziranog informiranja građana o skupu izabranih informacija koje označavaju i podržavaju interes vladajuće klase, ali se sve do sada nije uspjelo taj sistem eliminirati iz javne i političke prakse u svijetu. Zašto? Najbolji odgovor na to pitanje daje A. Dragičević kada kaže da će "čip" afirmirati automatsku proizvodnju i stvoriti uvjete za slobodan razgovor svih sa svima i o svemu bez obzira na prostorne i vremenske udaljenosti. Kao što je poznato, naše se društvo deklariralo kao samoupravno socijalističko društvo, ali zbog nerazvijenih proizvodnih snaga kao adekvatnih hardverovskih sredstava za afirmaciju razgovora svih sa svima i o svemu mi i dan-danas živimo u interregnumu između deklariranog ideala samoupravne transformacije jednosmjernih sistema javnog informiranja i sistema dvosmjernog komuniciranja po obrascu svi sa svima i o svemu. Naime, neprestano se govori i piše o toj potrebi, ali se u praksi ona ne ostvaruje. S tim u vezi je dobro zapazio i dr I. Mecanović kako "bez ovladavanja sistemom informacija, jednako kao i bez ovladavanja dohotkom i društvenom reprodukcijom, nema razvoja samoupravljanja. Zbog toga je stvaranje društvenog sistema informiranja u ovom trenutku (a i inače) imanentno klasno pitanje. Također moramo konstatirati da monopol informiranja predstavlja u pravilu - posljednju barijeru birokratskih i tehnokratskih struktura, barijeru koja se brani svim sredstvima." (4) Prema tome, bez razvijenog sistema dvosmjernog elektronskog sistema nije moguće izbiti politokraciji apsolutnu vlast nad sistemom javnog informiranja, a još je manje moguće taj sistem transformirati u poželjni sistem javnog komuniciranja u kojemu će radio, televizija i drugi mediji postati tribine na kojima će i putem kojih će svi građani moći da sa svima ravnopravno razgovaraju o svim vitalnim problemima zajedničkog života.

Tek u tome razvijenom elektronskom sistemu moguće je monolog transformirati u dijalog i, s tim u vezi, komunikologiju jednosmjerne diseminacije zamijeniti komunikologijom ravnopravne obrade informacija po principu svi sa svima i o svemu. Za razliku od deduktivističkog diseminirajućeg modela, kojemu je zajednički cilj da svi građani budu jednako informirani o volji elite, drugi model je induktivan telerazgovor u kojem svi građani postupcima dijaloga (tj. sporazumijevanjem, usuglašavanjem i konsenzusom) dolaze do operabilnih spoznaja i na njima zasnivaju sve odluke važne za organizaciju rada, života i stvaralaštva. Taj model su komunikološki do sada najtemeljitije razrađivali Habermas, Apel, Molenchauer, Watzlawick i drugi. Habermas i Apel s tim u vezi naglašavaju racionalni diskurs kao apriori cjelokupne komunikativne djelatnosti suvremenog čovječanstva. "Poenta našeg Apriorija čini mi se da leži u tome što on označava princip jedne dijalektike (s ovu stranu) idealizma i materijalizma: ko, naime, argumentuje, taj uvijek već pretpostavlja istovremeno dvije stvari: prvo, realnu komunikaciju zajednicu, čiji je član on sam postao procesom socijalizovanja, i drugo, idealnu komunikaciju zajednicu, koja bi principijelno bila u stanju da adekvatno razumije smisao njegovih argumenata i da definitivno ocijeni njihovu istinu." (5) Protivnici teze o mogućnosti marksističke komunikologije upravo se hvataju ovih neoprosvjetiteljskih vjerovanja u tzv. svemoć razuma. Oni, naime, dobro uočavaju da racionalno nije moguće raspravljati s onim koji zagriženo vjeruje u svoj stav i neće da ga mijenja ni unatoč najracionalnijim protuargumentima. I, kao što je poznato, tada komunikativne konflikte rješava povijest nasilnim metodama, tj. revolucijom.

Ova kritika, međutim, zaboravlja da danas pored ovoga pozitivnog komunikacijskog apriorija postoji i negativan apriori koji je skoncentriran u strahu od vlastitog uništenja ukoliko i kada se poduzme nasilna akcija za rješavanje društvenih problema. Konkretno

Si vis pacem para bellum tako i ne znajući dovodi čovječanstvo prisilno na poziciju rješavanja svih svojih konfliktnih situacija metodom racionalnog diskurza. Naravno, taj povijesni put je spor i on danas još ne daje željene rezultate, ali je on povijesno otvoren i nitko ga više ničim neće moći onemogućiti, nego će se on samo dalje malo-pomalo učvršćivati (najprije u dijalogu između velikih sila, a onda i u rješavanju svih problema u odnosima malih naroda). Sigurno je tako da ni Irak ni Iran ne bi ovako dugotrajno ratovali da posjeduju atomsko oružje; dapače, kada bi to oružje posjedovali jedni i drugi, oni bi odavno okončali taj prljavi rat koji velike sile neće da zaustave, iako imaju na raspolaganju tisuće efikasnih sredstava (dovoljan bi tako bio jedan totalni ekonomski embargo). Strah, dakle, od zajedničkog istrebljenja sili oba ili više partnera na dijalog i na traženje istinskih rješenja putem racionalnog diskurza. Tome diskurzu zato više nema povijesne alternative, ako se alternativom ne smatra i sveopće uništenje čovjeka.

Samoupravljanje kao društvena forma toga racionalnoga dijaloga slobodnih proizvođača najširi je okvir u kojem se može odvijati dvosmjerna komunikacija u asocijaciji slobodnih proizvođača. Marx je s tim u vezi vizionarski pisao prije više od 100 godina da je "Slobodna štampa" u to se danas, naravno, uključuje i radio, i televizija i kompjutor, opaska M.P. oštro oko narodnog duha, ovapločeno poverenje naroda prema samom sebi, govorne veze koje sjedinjuju pojedinačnu ličnost s društvom i cijelim svijetom; ona je "Slobodna štampa" (u to se danas, naravno, uključuje i radio, i televizija i kompjutor, opaska M.P.) oštro oko narodnog duha, ovapločeno poverenje naroda prema samom sebi, govorne veze koje sjedinjuju pojedinačnu ličnost s društvom i cijelim svijetom; ona je ostvarena kultura koja preobražava materijalnu borbu u duhovnu i idealizira njenu grubu materijalnu formu. Slobodna štampa - jeste otvorena ispovijest naroda samom sebi, a priznanje otvorena srca jeste, kao što je poznato, spasonosno. Ono je duhovno ogledalo u kome narod vidi sam sebe, a samoupravljanje jeste prvi uvjet mudrosti." (6) Bolje prolegomene za samoupravni sistem dvosmjerne javne komunikacije ni danas ne treba. Osnovni je zadatak samo da se ta koncepcija razgovora svih sa svima i o svemu i ostvari.

Kao samorefleksija komunikacijskog akta komunikologija zato danas postaje izuzetno važna znanost. Apel je čak izjednačava i sa suvremenom metafizikom kad kaže da "prva filozofija nije više istraživanje prirode ili biti stvari ili bivstvujećeg (ontologija), pa također više ni refleksija o predstavama ili pojmovima svijesti ili uma (teorija spoznaje), nego refleksija o značenju ili smislu jezičnih izraza (analiza jezika)". (5) U induktivnom dijalogu u kojemu su svi sudionici stvarni ili potencijalni kreatori informacija (kada informacije tvore, obrađuju ih, prerađuju ili destruiraju kad one više nisu operabilne) suvremena komunikologija pronalazi pet temeljnih modaliteta komuniciranja. Jedan od njih, iako rijedak, jest mogućnost da se u procesu dekodiranja ostvari veći bitovski i sadržajni nivo od inputa. Taj se oblik ostvaruje kada talentiraniji sugovornik ostvaruje višu spoznajnu razinu u procesu dekodiranja od onoga koji je inputom odaslalo niži skup informacija. Drugi oblik je kada se između inputa i outputa u komunikativnoj djelatnosti ostvaruje jednakost po formuli $A = A$. Informacijski sistem javne diseminacije je uglavnom preferirao taj oblik, jer je smatrao da će svi recipijenti prihvatiti odaslane informacije ako se one posreduju *clare et distincte*, tj. primjereno iskustvenoj razini recipijenata kao i općem modelu logičke eksplikacije. Najčešći je u životu treći model, koji je suprotan prvome i sastoji se u tome da se u outputu najčešće ostvaruje niža informacijska razina (npr. da se 100 odaslanih jedinica dekodira u slici od 80 jedinica); to je zato minus model. No osim spomenutih modela postoji i četvrti - nulti model. On se sastoji u mogućnosti da recipijenti na svojim očnim retinama i slušnoj membrani posve negiraju impulse što dolaze iz sredine. I tada je komunikacijski efekt ravan nuli. Me-

do nule nego je se negira njenom kontradikcijom po modelu $A = \text{non } A$. Ovaj se model najčešće reflektira u polemikama i on dovodi do teškoća u komuniciranju zbog čega se ranije prelazilo u rješavanju tih konfliktnih situacija argumentom *ad baculum*, tj. nasiljem.

Proučavajući tu široku komunikacijsku dramu punu obrata i nesporazuma komunikologija je u svom kratkom vremenu (jer ona datira tek prije nekoliko desetljeća) otkrila i nekoliko općih komunikacijskih principa kojima se dijalektički proces komuniciranja nastoji barem relativno regulirati.

Kao izrazito interdisciplinarna znanost, komunikologija se koristi spoznajama logike, dijalektike, teorije jezika, teorije glume, retorike, teorije informacije, systemske teorije, kibernetike i, indirektno, svim ostalim znanostima koje proučavaju čovjeka, njegov položaj u kozmosu, društvu kao i odnosu čovjeka prema samom sebi.

Budući da je komunikologija posebno vezana za samoupravnu strukturu društva kao prototip asocijacije slobodnih proizvođača, sasvim je razumljivo da je komunikologija isto tako posebno vezana uz politologiju koja zapravo proučava sve oblike komuniciranja kao društvene interakcije (verbalne, neverbalne, svjesne, nesvjesne, simboličke, analogne itd.).

Politologija je uočila kako je cijela dosadašnja politička teorija i praksa sadržana u poznatoj formuli dva "F" (Freund - Feind). Toj formuli prijatelj/neprijatelj svih ljudskih relacija u potpunosti je odgovarao sistem jednosmjernog informiranja građana od strane malih elita kao vladajuće klase. Naime, istinski je vladajućoj klasi cijeli narod sa svim potlačenim klasama jedna velika neprijateljska masa koju treba svladati, disciplinirati, a sve radi prisvajanja njenog viška rada. Budući da eksplotatorska manjina ne može tu ogromnu većinu fizički obuzdati i držati je u pokornosti, ona se služi svim i svačim (i to je sadržaj ideologija), pa čak i tzv. čokoladnom oblogom gorkih pilula, ne bi li svoj uski klasni i eksplotatorski interes prikazala kao autentičan interes svih građana. U formuli prijatelj - neprijatelj komuniciranja je igra obmanjivanja, kamufliranja, jedan zaista *theatrum mundi*, kako su ga filozofi opisivali. Međutim, s razvojem proizvodnih snaga eksplotirani su se malo-pomalo samoosvještavali i emancipirali i pomoću vlastite borbe su uspijevali mijenjati taj neracionalni i nepravedni svijet, ali - kako naglašava A. Dragičević - uspješno samo onda ako su iza njihove borbe postojala adekvatne proizvodne snage. Opravdana borba seljaka u brojnim srednjovjekovnim ustancima uvijek se tako završavala porazom seljaka, a sve zbog toga šta iza njihovih opravdanih stremjenja prema slobodi (prvenstveno od teških dažbina) nisu stajale primjerene proizvodne snage. Drukčiji je slučaj bio s kasnijom borbom buržoazije protiv feudalnog apsolutizma. Naime zbog postojanja parne energije kao i tiskoslovne komunikacije, njihova je borba okrunjena pobjedom. Zbog toga je Marx i naglašavao kako će isti slučaj biti i s proletarijatom, tj. da se on može osloboditi samo uz pretpostavku posjedovanja razvijenijih proizvodnih snaga. A. Dragičević s tim u vezi jednom lozinkom zaključuje da će radnika kao roba osloboditi samo robot, koji će jeftinije i efikasnije od njega preuzeti teške fizičke poslove.

Komunikativna praksa kao svojevrsan oblik proizvodnih snaga uvijek se razvija u okrilju proizvodnih snaga i u njihovoj funkciji. Elektronska komunikacija, prema tome, nadmašuje posve tiskoslovnu komunikaciju i pobjeđuje prostor i vrijeme, što je pretpostavka i za stvaranje općeplanetarne zajednice slobodnih ljudi koji su u stanju da reguliraju sve svoje odnose s prirodom, s drugim ljudima i sa samima sobom. Predviđajući tu futurološku točku u koju antropogeneza neminovno dolazi, Marx je pisao: "Sloboda se u ovoj oblasti može sastojati samo u tome da udruženi čovjek, udruženi

kontrolu, umjesto da on njima gospodari kao neka slijepa sila; da ga vrše s najmanjim utroškom snage i pod uvjetima koji su najdostojniji i najadekvatniji njihovoj ljudskoj prirodi." (7) To je stanje nespojivo s oskudnom komunikacijom; ono je moguće samo u sistemu totalne komunikacije u kojoj će, kao što je već nekoliko puta istaknuto, svi moći sa svima i o svemu ravnopravno raspravljati na bazi racionalne argumentacije. Hardverovska komunikacijska tehnika za takav sistem komuniciranja danas već postoji. To su kućna interna televizija, CATV kablovska televizija, satelitska televizija, trodimenzionalna televizija, teletext, kućni kompjutor itd. Prije nekoliko mjeseci je Japan (a poslije njega i SAD) proizveo i petu generaciju kompjutora koji su verbalizirani. I to je najveće suvremeno otkriće, budući da čovjek sada može razgovarati s kompjutorom bez tzv. posrednih formaliziranih jezika - izravno, svojim materinskim jezikom. Kakve će sve posljedice ta najnovija proizvodna snaga izazvati, danas je teško i futurološki naslućivati. S tim u vezi naslućuje A. Toffler da "prelazeći sa info-sfere drugog na info-sferu trećeg talasa, preobražavamo i naše sopstvene psihe... Naime, razmasovljenje (individualizacija) sredstava javnog informiranja razmasovljuje i naš duh... Ono što prelaženje na info-sferu trećeg talasa i čini toliko istorijski uzbuđljivim jeste što on ne samo što ponovo proširuje društveno pamćenje, već ga vaskrsava iz mrtvih. Budući da obrađuje podatke koje čuva, računar stvara situaciju bez presedana u istoriji: društveno pamćenje čini i širokim i aktivnim." (8).

U funkciji tih još neslučenih mogućnosti, dakako, mijenjat će se i sadašnji sistem komuniciranja. Kao teorija o optimiranom komuniciranju, komunikologija prati, rasvjetljava taj proces koji se već odvija pred našim očima i malo-pomalo priprema svijet za totalnu komunikaciju svih sa svima i o svemu kao komunikaciju dostojnu slobodnog čovjeka kao individualne i asocijacije slobodnih proizvođača kao kolektivne egzistencije.

Komunikologija prema tome danas ima velik povijesni izazov, ali je isto tako i ona sama velik izazov svim ostalim znanostima i komunikativnoj djelatnosti ljudi.

LITERATURA

1. Pogledi br. 4, Split 1984.
2. Dragičević, A., *Vizija i zbilja*, A. Cesarec, Zagreb 1986.
3. Habermas, J., *Theorie des kommunikativen Handelns*, Bd. 1 i 2, Suhrkamp, Frankfurt 1981.
4. Mecanović, I. *Društveni sistem informiranja*, Zagreb 1981, str. 26.
5. Apel, K. *Transformacija filozofije*, Veselin Maslaša, Sarajevo 1980, str. 550. i 455.
6. Marx-Engels, *Sočinenija*, I. GILP, Moskva, str. 65-66.
7. Marx, K., *Kapital III*, Kultura, Zagreb 1948, str. 756.
8. Toffler, A., *Treći talas*, Jugoslavija, Beograd 1983, str. 220.
9. Plenković, M., *Teorija i praksa javnog komuniciranja*, Zagreb 1983.
10. Novosel, P. "Prolegomena za jednu teoriju samoupravne komunikacije," "Politička misao" br. 3, Zagreb 1977.
11. Vreg, F. *Društveno komuniciranje*, Zagreb 1975.

Mario Plenković

THE ESSENCE OF COMMUNICATION PRAXIS IN A SELF-MANAGING SOCIETY

Summary

The author analyses the position and significance of communicology from various aspects, and in particular from the position of the structure and the function of self-managing socialist society.

In this connection he criticizes the model of a one way deductive dissemination as inappropriate to self-managing society and advocates the two way system of public communication in which all citizens can communicate with anybody and on anything. Adequate production forces for this model exist, or more precisely, there exists an adequate hardware system of electronic communication which is a precondition for the building and further development of two-way communication.

The author, in his interdisciplinary analysis of the role and position of communicology - as a science of the optimalization of communication - puts a special stress on the functional connection between communicology and politology. For it is through their working together that it is possible to overcome the macrocommunication model of total political acting according to the Freund-Feind (friend-enemy) formula, inappropriate to the historical moment and to existing hardware means for more direct and free communication between people.